

СЦЕНІЧНИЙ ОБРАЗ У ТЕАТРА ЯК ОБ'ЄКТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Дар'я Пилюченко

науковий співробітник відділу авторського права і суміжних прав

НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

ORCID: 0000-0002-3318-3793

Стаття присвячена вивченню сценічного образу в театрі як об'єкта авторського права. Подано характеристику сценічного образу в театрі як об'єкта авторського права, його особливості. Запропоновано визначення сценічного образу. Розглянуто можливість визначення сценічного образу як окремого об'єкта авторського права або як частини театральної постановки, яка може використовуватися самостійно. На підставі аналізу чинного законодавства у сфері авторського права визначено співвідношення між персонажем і сценічним образом, а також між виконанням у театрі як об'єктом суміжних прав та втіленням сценічного образу.

Ключові слова: авторське право, інтелектуальна власність, правова охорона, об'єкти авторського права, сценічний образ, персонаж твору

Постановка проблеми. Сценічне мистецтво — одне з головних складових креативних індустрій, яке має значне поширення в усьому світі та останніми роками перебуває в активному розвитку. У цій творчій системі важливе місце посідає театральне мистецтво в усіх його проявах. Театральне мистецтво має велике значення для культурного розвитку, сприяє формуванню національної ідентичності, підвищує рівень зацікавленості історією свого народу, а також може забезпечити просування національної культури на міжнародній арені. Театр належить до креативних індустрій і хоча не має великого економічного ефекту, порівняно з іншими індустріями, як-то кіно чи музика, відіграє важливу роль у формуванні високорозвиненого суспільства та процвітаючої держави.

Основа театрального мистецтва становить сценічний образ. Його створення має творчу природу, а тому може підпадати під авторсько-правову охорону.

Сценічний образ, його втілення та оцінки постійно обговорюються фахівцями театрального та правового напрямку. Якою є система творчого процесу? Що суттєвого вносить у створення сценічного образу актор? Яка правова природа нового «продукту» творчості? Такі питання постійно виникають у ході оцінки театральної постановки та її практичної реалізації.

Однак сценічний образ як правова категорія не має свого визначення на законодавчому рівні. У Законі України «Про театри і театральну справу» [1] це поняття не згадується. У переліку об'єктів авторського права Закону України «Про авторське

право і суміжні права» 1993 року, що втратив чинність на початку 2023 року [2], серед іншого не було сценічного образу. Спроба надати сценічному образу юридичне визначення була здійснена у проекті закону «Про авторське право і суміжні права» (реєстр. № 5552-3 від 9 червня 2021 року) [3], де запропоновано таку дефініцію: сценічний образ — сукупність суттєвих характеристик персонажа твору, таких як основні риси зовнішності, стиль одягу, манера поведінки, акцент і характерні вирази, фізичні вади тощо. Однак до чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року [4] це поняття не було включене.

В умовах постійної конкуренції усе частішими є випадки використання чужих образів. Однак питання правової охорони сценічного образу недостатньо вивчене у вітчизняному цивільному праві. Для підвищення ефективності захисту прав на сценічний образ необхідно дослідити його правову природу, з'ясувати умови надання йому правової охорони авторським правом та встановити коло осіб, які можуть виступати авторами сценічного образу.

Літературний огляд. Питання правового регулювання сценічного образу в театрі не вивчене в Україні, хоча й порушувалося деякими науковцями та дослідниками. Окремі аспекти правової охорони сценічного образу розглянули О. Коваль та В. Кривошеїна, зосередивши увагу на питаннях походження, правового регулювання та захисту від порушення «прав особистості» в Україні та законодавстві іноземних країн, а також системних властивостей іміджу. Зокрема О. Кулініч розглядала питання втілення зображення фізичної особи у персонажах художнього твору. Однак комплексні дослідження сценічного образу як об'єкта авторського права відсутні.

Метою дослідження є визначення особливостей правового регулювання сценічного образу в театрі за законодавством України, характеристика сценічного образу як об'єкта авторського права, розроблення пропозицій з удосконалення національного законодавства з авторського права у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Сценічний образ є найважливішим елементом театрального мистецтва, тому вивчати його правову природу, не торкаючись питань природи мистецької, неможливо. Для розуміння особливостей сценічного образу в театрі потрібно звернутися до джерел, які можуть розтлумачити його суть.

Так, у Словнику театру зазначається, що «пошук фантастичного (без матеріального виміру) образу відновлює первинний статус вистав і драматичного тексту: коли текст намагаються представити на сцені таким чином, він відразу стає об'єктом прочитання за принципами новаторської творчості. Незважаючи на властивість членування тексту та його логіки, образ тим не менше є непрочитуваним, залишаючись конструкцією театральної сценічності й зберігаючи власну формальну архітектоніку, яку безперешкодно схоплює досвідчений глядач» [5, с. 273–274]. Тобто наголошується на необхідності розрізняти текст, який описує образ, і сам образ.

Відповідно до Словника театральних термінів «образ (сценічний)» — особлива специфічна форма відображення дійсності засобами театрального мистецтва. Під сценічним образом розуміють персонаж, створений письменником, драматургом, актором, художником (картини життя), композитором, виведений ними характер-персонаж» [6]. Це визначення ототожнює поняття «сценічний образ» і «персонаж», що вбачається хибним, оскільки «персонаж» є значно ширшим поняттям.

Крім того, автори Словника театральних термінів зазначають, що у поняття «сценічний образ» входять образ всієї вистави та образ-характер. Так, «образ всієї вистави, ідейно-художня цілісність якої, — взаємодія всіх її компонентів (акторська гра, образотворче вирішення, музика і т.д.), які визначаються режисерським задумом і його втіленням (синтез творчих зусиль всіх учасників вистави)» [6]. Отже, пропонується розглядати сценічний образ дуже широко, включаючи в це поняття загальне відображення концепції автора та зусилля всі осіб, які беруть участь в її підготовці та здійсненні. Сценічний образ

окремого персонажа охарактеризовано як «образ-характер, який створюється актором і який вирізняється чуттєвою конкретністю, доступністю для безпосереднього сприйняття, прямим впливом на почуття людини (глядача). Сценічному образу притаманні особисто-суб'єктивні риси (індивідуалізація) і в той же час риси, які характерні для широкого кола соціально-обумовлених явищ (типове, типізація)» [6].

Беручи до уваги унікальні характеристики та особливості створення сценічного образу можна взяти за основу дефініцію, що міститься у проекті закону «Про авторське право і суміжні права» (реєстр. № 5552-3 від 9 червня 2021 року), і запропонувати таке визначення: сценічний образ — утілення сукупності суттєвих характеристик персонажа твору, таких як зовнішність, у тому числі фізичні вади, манера поведінки, характерні рухи, особливості мовлення, зокрема акцент, стиль одягу тощо. Важливим у цьому аспекті є те, що саме творча робота актора над утіленням характеристик персонажа на сцені створює сценічний образ.

Однак таке визначення потребує розгляду питання, як співвідносяться персонаж і сценічний образ.

Персонаж є досить широким поняттям та може розглядатися з різних позицій. Саме слово «персонаж» «походить від латинського «persona» та означає дійову особу п'єси, сценарію, кінофільму, роману й інших художніх творів. У творах образотворчого мистецтва під персонажем розуміється портрет або зображення тієї чи іншої конкретної особи чи вигаданого, наприклад, міфологічного або алегоричного героя» [7, с. 377]. Персонажі можуть бути як вигаданими, так і реальними, бути книжковими або анімаційними, а також мати інший формат.

Персонаж складається з різних елементів, що можуть відрізнятися залежно від твору, у якому він фігурує. Це може бути зображення зовнішності персонажа або її опис, голос, поведінка, деталі одягу тощо.

Авторським правом передбачена охорона персонажа в контексті відповідного твору. Однак «питання про окремий захист персонажа виникає, коли його виокремлюють з першоджерельних робіт, так що він веде нове й незалежне життя в окремо написаних творах. Персонажі, які здатні вести незалежне життя, найбільше запам'ятовуються, бо вони залишаються в уяві читача ще довго після того, як оригінальний сюжет був забутий» [7, с. 378].

Закон України «Про авторське право і суміжні права» встановлює, що частина твору, яка може використовуватися самостійно, зокрема оригінальна назва твору, оригінальний персонаж твору, у разі її використання окремо від твору, у складі якого вона створена, розглядається як твір та отримує правову охорону. З цього можна зробити висновок, що «законодавець хоч і відносить оригінальну назву твору і оригінальний персонаж твору до частини твору, проте надає їм режим авторсько-правової охорони, ідентичний творіві» [8, с. 191].

Сценічний образ у свою чергу є вужчим поняттям та може виступати елементом персонажа. Актор, який працює над сценічним образом, вивчає матеріал, спілкується та радиться з режисером, можливо, навіть з автором твору, за яким відбувається постановка (якщо йдеться про сучасну постановку), і таким чином персонаж звужується, перетворюючись на певний сценічний образ зі своїм набором рис. Інші елементи персонажа, як-то його ілюстрації, анімація, косплей відкидаються, залишаючи лише сценічний образ як самостійний елемент.

Аналогічно до персонажа сценічний образ у театрі може розглядатися як частина твору — театральної постановки. «Сама по собі театрально постановка є родовим узагальнюючим поняттям, що втілює різні об'єкти інтелектуальної власності: музичний твір, авторські тексти, сценарії, виконання, художнє оформлення, дизайнерські рішення костюмів, декорації тощо» [9, с. 260]. Однак сценічний образ може існувати й поза нею. Наприклад, для популяризації постановки актори у своїх сценічних образах

можуть виходити і спілкуватися з публікою або іншим чином використовувати їх у рекламній діяльності. Тоді сценічний образ існує поза театральною постановкою, перестає бути прив'язаним до неї та може розглядатися як окремий твір.

Відповідно до положень Закону України «Про авторське право і суміжні права» для набуття правової охорони твір повинен відповідати двом критеріям: бути оригінальним та вираженим в об'єктивній формі. Оригінальність у законі визначається як ознака (критерій), що характеризує твір як результат власної інтелектуальної творчої діяльності автора та відображає творчі рішення, ухвалені автором під час створення твору. Сценічний образ у театрі є результатом власної творчої діяльності не тільки актора, який втілює образ, а й інших учасників постановки, наприклад режисера-постановника. Отже, сценічний образ є результатом праці групи осіб, навіть якщо йдеться про образ-характер [6]. Однак без актора сценічний образ не може існувати, оскільки його зовнішність, міміка, гра є невід'ємними частинами конкретного сценічного образу. Різні актори можуть грати одну й ту ж роль, проте сценічний образ у них буде інший, хоча персонаж, якого вони втілюють, залишиться тим самим. Отож зовнішність актора та його гра напряму впливають на те, яким буде сценічний образ.

Для створення сценічного образу необхідна ціла низка творчих дій різних учасників постановки. Автор твору, за яким ставиться спектакль, створює оригінальну послідовність подій, слів та рухів. Режисер-постановник — творчий керівник, ідейний натхненник і технічний адміністратор. Однак саме актор на сцені відповідає за реалізацію цієї послідовності.

Твір повинен також відповідати критерію вираження в об'єктивній формі для надання йому правової охорони, тобто він має бути виражений в одній з об'єктивних форм, визначених законом — письмовій, речовій, електронній (цифровій) тощо. «Отже, це може бути: аудіальна (у тому числі, усна), тактильна (наприклад, твір написаний шрифтом Брайля), візуальна (у тому числі, письмова), матеріальна, електронна, бінарна (наприклад, аудіовізуальна) тощо» [8, с. 191]. Оскільки сценічний образ у театрі може сприйматися глядачами за допомогою зору та слуху, варто говорити, що об'єктивною формою вираження для сценічного образу будуть візуальна та аудіальна форми, як і постановки загалом, як у окремого об'єкта.

Розкриваючи важливість особи актора для створення сценічного образу, варто зазначити, що, виконуючи певну роль у постановці, актор є суб'єктом суміжних прав як виконавець відповідно до ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» 2022 року. Виконання як правова категорія є більш чітко визначеним, ніж сценічний образ.

Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» виконання визначається як результат індивідуальної чи колективної діяльності з артистичного представлення музичних, драматичних, літературних, хореографічних або подібних творів, фольклору чи інших художніх образів. Тобто виконання — це особлива діяльність з представлення певних видів творів. У цьому аспекті цікавим є зауваження М. Таєвської, яка виділила особливості роботи актора як суб'єкта виконання твору. Вона стверджує, що «поки театральна вистава йде, твір театального мистецтва живе, вистава закінчилася — і вже від неї zostалися тільки спогади» [10, с. 41]. Тобто дослідниця вважає, що виконання актором ролі існує тільки в момент його творення й тільки у цей момент сприймається глядачем, з чим можна погодитися. Варто зауважити, що сценічний образ може існувати й поза часом, коли йде вистава, тоді як виконання як категорія суміжних прав напряму до нього прив'язане.

Отже, виконання ролі прив'язане до самої театральної постановки і характеризується як діяльність щодо представлення певного твору чи його частини. Утілення ж сценічного образу може існувати й поза межами театральної постановки, а також

може відображатися в інших творах, таких як фотографічні твори, ілюстрації, аудіо-запис з голосом персонажа.

Висновки. Сценічний образ є втіленням сукупності суттєвих характеристик персонажа твору. Такі ознаки повинні чітко вказувати на конкретного персонажа та вирізняти його з-поміж інших. До них можуть належати особливості зовнішності, зокрема певні фізичні вади, манера поведінки, характерні рухи, особливості мовлення, у тому числі акцент, а також стиль одягу. Однак перелік таких ознак не може бути вичерпним.

Сценічний образ можна розглядати як частину твору — театральної постановки, яка може використовуватися самостійно або як окремий об'єкт авторського права. В обох випадках сценічний образ повинен відповідати критеріям охороноздатності (оригінальність та вираження в об'єктивній формі) відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Персонаж твору є більш широким поняттям, тоді як сценічний образ у театрі є його звуженням, зокрема тому, що існує лише в театрі. Сценічний образ можна розглядати як один з елементів персонажа твору, що чітко прив'язаний до особи, яка його втілює.

Особа, яка втілює сценічний образ, одночасно є виконавцем ролі, однак необхідно розмежовувати ці поняття. Виконання ролі є діяльністю щодо представлення певного твору чи його частини, воно прив'язане до моменту, коли відбувається постановка, та є об'єктом суміжних прав. Утілення сценічного образу може існувати й поза межами театральної постановки та є невід'ємною характеристикою сценічного образу.

Перелік використаних джерел

1. *Про театри і театральну справу* : Закон України від 31 травня 2005 року. № 2605-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2605-15/conv#Text> (дата звернення: 02.08.2022).
2. *Про авторське право і суміжні права* : Закон України від 23 грудня 1993 року. № 3792-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> (дата звернення: 02.08.2022).
3. *Про авторське право і суміжні права* : проект Закону України, реєстраційний номер 5552-3 від 9 червня 2021 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72187 (дата звернення: 02.08.2022).
4. *Про авторське право і суміжні права* : Закон України від 1 грудня 2022 року. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 06.04.2023).
5. Паві П.: *Словник театру*. Львів, 2006. 640 с.
6. *Словник театральних термінів з дисципліни «Майстерність актора»*. ОКВНЗ «Дніпропетровський театрально-художній коледж». Дніпро, 2019. URL: <https://naurok.com.ua/slovník-teatralnih-terminiv-z-disciplini-maysternist-aktora-123423.html> (дата звернення: 02.08.2022).
7. Заніна Т. А., Копитько А. П. *Персонаж як самостійний об'єкт авторського права. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 376–382.
8. *Маліновська І. М. Новели правового регулювання «назви твору», «персонажа твору» як об'єктів авторського права. Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування* : Матеріали XXI наук.-практ. конф., присвяч. 101-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова (Харків, 17 лютого 2023 року). Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2023. 341 с. С. 190–193.

9. Яворська О. С., Тарасенко Л. Л. Інтелектуальна власність у сфері театрального мистецтва. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал.* № 2. Київ : ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. С. 258–262.
10. Таввська М. Характеристика актора театру як суб'єкта виконання твору театрального мистецтва. *Теорія і практика інтелектуальної власності.* 2015. № 6. С. 40–45. (дата звернення: 14.06.2022).

Daria Pyliuchenko

research fellow of the Copyright and Related Rights Department of the Intellectual Property Scientific Research Institute of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

Dramatic character in theatre as an object of copyright

Dramatic character is the basis of theatre art. It has a creative nature, and therefore may be subject to copyright protection.

This paper is an introduction to the issue of the legal protection of dramatic character. The article reports on research of dramatic character as an object of copyright. The study of the legal nature of the dramatic character is especially emphasized. This article aims at reviewing the national legislation, also identifies and defines the necessary concepts for improving legislation in the field of legal regulation of a dramatic character. Besides, the issues of the components of a dramatic character are considered.

There are partially considered some aspects of the correlation and differences between the dramatic character and the character in general.

The article emphasizes that the dramatic character is creative by nature, so it may fall under copyright. The question arises about how the actor creates the dramatic character and what is the legal nature of this work.

The issue of legal protection of a dramatic character is not sufficiently studied in Ukrainian civil law. The effectiveness of protection of rights to a dramatic character can be increased by studying its legal nature, finding out the criteria for granting it copyright protection, and establishing a circle of persons who may act as authors of a dramatic character.

The issue of legal regulation of the dramatic character in theatre has not been studied in Ukraine, although it has been raised by some scholars and researchers. There are no comprehensive studies of the dramatic character as an object of copyright.

This article aims at reviewing the effective national legislation, also identifies and defines the necessary concepts for improving legislation in the field of legal regulation of a dramatic character.

The article points to ongoing discussions in the field of theatrical art and law regarding the dramatic character. There is also an attempt to introduce the definition of a dramatic character.

Currently, copyright legislation does not contain a definition of the concept of «dramatic character». The article provides arguments as to the expediency of expanding the categorical apparatus by introducing appropriate amendments to the legislation.

Keywords: copyright, intellectual property, legal protection, objects of copyright, dramatic character, character

Подано / Submitted: 03.04.2023
Доопрацьовано / Revised: 17.10.2023
Прийнято до публікації / Accepted: 20.11.2023